

# Pahan ongelma ja ymmärrettävyyden ongelma

Lectio praecursoria 2.10.2020

LAURI SNELLMAN

Kerron hieman väitöskirjastani *The Problem of Evil and the Problem of Intelligibility*. Otan siitä esille muutamia asioita. Minulla on neljä päätutkimuskysymystä.

Ensimmäinen kysymykseni on: mikä on pahan ongelman yleinen logiikka? Viime aikoina on keskusteltu paljon sellaisista pahan ongelman muodoista, jotka ovat yleisempiä kuin kysymys siitä, voiko Jumalaa olla olemassa, jos pahaa on. Ongelma on paljon yleisempi, ja se on eksistentiaalinen kysymys: onko maailmassa merkitystä?

Toiseksi kehitän kieliopillisia työkaluja filosofiassa ja filosofista kielioppia. Kielioppi palautuu tässä Ludwig Wittgensteiniin, mutta tuon mukaan myös J. G. Hamannin kieliopillisen filosofian, ja käytän C. S. Peircen ja Jaakko Hintikan kaltaisten tutkijoiden kehittämää loogisia välineitä. Kehitän kolmanneksi pahan ongelman taustaoletusten metakritiikkiä. Taustaoletukset tulevat taas aina Platonilta asti. Käytän sitten kehittämäni koneistoa analysoidakseni maailmankuvia ja erilaisia tieteellisiä, taiteellisia, sosiaalisia, uskonnollisia jne. merkityksiä koskevia kysymyksiä.

Ymmärrettävyyden ongelma koskee kognition ja maailman rajapintaa. Se voidaan esittää kolmena kysymyksenä. Miten ajattelukyky on mahdollinen? Miten maailmasta voidaan tehdä

päätelmiä ja käyttää käsitteitä? Onko maailmalla itsellään rationaalista järjestystä?

Susan Neiman on tutkinut pahan ongelmaa modernissa ajattelussa. Kysymys on pohjimmiltaan siitä, että jos maailmassa ei ole oikeudenmukaisuutta, inhimillisen toiminnan ja elämän merkityksen perusta romahtaa. Neiman jopa lukee modernia filosofiaa sarjana yrityksiä ratkaista pahan ongelma. Pahan ongelma on teoreettisen filosofian tietoa ja todellisuuden luonnetta, etiikan oikeaa ja väärää ja uskontoa koskevien kysymysten rajapinnassa. Pahan ongelmaan on kahdenlaisia vastauksia modernissa ajattelussa. Yksi tekee pahan ymmärrettäväksi näkemällä maailmassa riittäviä syitä tai moraalisia tarkoituksia. Toinen taas kiistää tämän. Pahan ongelma on yksi isoista modernin filosofian implisiittisistä taustakysymyksistä.

Pahan ongelmalla on kaksi paradigmatapausta. Ensimmäinen oli Lissabonin maanjäristys 1755, toinen natsien holokausti. Ne olivat tärkeitä koska ne olivat anomalia Thomas Kuhnin mielessä. Niitä ei voi tulkita käsitejärjestelmän sisällä. Ennen Lissabonin maanjäristystä usein ajateltiin, että Jumalan tarkoitusperät voidaan suoraan lukea maailmasta. Holokausti taas tapahtui edistysuskon taustaa vasten. Nämä ovat siis tapahtumia, joita ei voi sovittaa tapoihin toimia maailmassa ja maailman ymmärtämisen, selittämisen ja tulkinnan järjestelmiin. Jos jotain todella pahaa tapahtuu, se saa hyvään tähtäävät käytännöt menettämään täysin pontensa. Ne johtavat maailman merkityksen romahtamiseen, kun kysymykseksi tulee: miten voin tulla toimeen?

Pahan ongelmalla on neljä päätaustaoletusta. Ensimmäinen on riittävän syyn periaate: kaikella on riittävä syy tai moraalinen tarkoitus, tai oleva olevana jopa redusoituu joksikin käsitteellisten selitysten järjestelmäksi. Toinen on kuilu ilmiöiden ja todellisuuden välillä. Näyttää siltä, että maailmassa on paljon kaaosta, mutta voi olla, että näin ei ole. On siis oltava ero sen, miltä asiat näyttävät, ja sen, miten ne ovat, välillä. Kolmas on kuilu faktojen ja merkitysten välillä. Modernit faktat on määritelty ”erillisiksi ja irrallisiksi”. Faktat, että pöydällä on kirja tai että ovi on avoinna, ymmärretään toisistaan riippumatta. Herää

siis kysymys: miten tällaiset faktat muodostavat loogisesti jäsentyneen maailman? Neljäs on kuilu faktojen ja arvojen välillä, jonka esimerkiksi David Hume otti esiin. Voimme erottaa toisistaan, miten asioiden pitäisi olla ja miten ne ovat. Meidän ei pitäisi nyt kärsiä koronaepidemiasta, mutta silti kärsimme siitä.

Näistä pääkysymyksistä muodostuu yleinen pahan ongelma, joka on ateistisen argumentin yleistys ja joka kiteyttää sen, miten pahan ongelma toimii. Inhimillinen toiminta on mahdollista vain, jos moraalin lähteet pystyvät tarjoamaan voimaa moraaliselle toiminnalle ja olemme kontaktissa todellisuuden kanssa. Ongelma perustuu siihen, että tarvitaan maailman alkuperusta yhdistämään maailman faktat niiden merkitykset takaavaan järjestykseen ja tarjoamaan faktoille moraaliset merkitykset riittävien syiden tai tarkoitusten muodossa. Pahan olemassaolo sitten kaivaa maata tällaisen unifikaation alta tai uhkaa sitä. Voidaan esimerkiksi ajatella, että Jumala toimii maailman järjestyksen, riittävien syiden ja moraalisten tarkoitusten takuumiehenä, mitä taas pahan olemassaolo uhkaa. Tämä on pahan ongelman yleinen logiikka.

Logiikka voidaan myös kyseenalaistaa. Nykyisin on liikkeellä paljon antiteodikeita. Antiteodikea merkitsee perusteiden, syiden ja selitysten antamisen käytännön hylkäämistä. On kahdenlaisia antiteodikeita. Yksi lähestymistapa väittää, että perusteiden antaminen on pohjimmiltaan moraalitonta. Toisen lähestymistavan mukaan pahan ongelman taustana olevat käsitteelliset oletukset ovat sekavia.

Seuraan itse todella vahvasti toista lähestymistapaa, ja olen väitellyt tästä Toby Betensonin kanssa. Väitän, että jos selittämisen käytännöt pelkästään tuomitaan moraalisesti, joudutaan olettamaan, ettei mitään selityksiä tai tarkoituksia ole alun perinkään. Tämä jättää pahan ongelman edelleen avoimeksi. Pahan ongelma koskee joka tapauksessa uskonnon, metafysiikan ja etiikan välisiä yhteyksiä. Pahan ongelman kritisointi edellyttää näiden yhteyksien selvittämistä, jotta asioihin saadaan perusteellinen selvyys: esimerkiksi miten moraalinen metafysiikkakritiikki toimisi, tai mikä on uskonnon ja metafysiikan

suhde jne. Näin ollen väitän, että vain toisen käsitteellisen lähestymistavan antiteodikeat voivat toimia, ja moraalinen ensimmäinen lähestymistapa edellyttää käsitteellisen lähestymistavan perustakseen.

On olemassa kolmenlaisia Immanuel Kantin, William Jamesin ja J.G. Hamannin perinteistä nousevia antiteodikeita. Kant kritisoi teodikeaongelmaa spekulatiiviseksi metafysiikaksi. James tarjoaa pragmaattisen näkökulman uskoon ja väittää, että oikeudenmukaisen tai staattisen maailman ajatusta ei voida sovittaa yhteen pragmatismien painottaman moraalisen toiminnan kanssa. Hamannilaisen antiteodikean mukaan taas pahan ongelma nojaa uskonnon, metafysiikan ja etiikan alan käsitesekaannuksiin ja dualistisiin ajattelumalleihin.

Kehitän siis filosofisen kieliopin metodia. Käytännössä filosofinen kielioppi selvittelee kielenkäyttöä ja sijoittaa käsitteet osaksi kieltä. Se myös kartoittaa maailman ja käsitteiden rajapintaa sijoittamalla sen erilaisiin käytäntöihin, jotta pahan ongelmaan liittyviä valtavia metafysiisiä ongelmia pystytään selvittämään.

Kehitän sitten kahdenlaisia argumentteja faktoista ja merkityksistä. Perusargumenttini on, että olion tunnistaminen edellyttää sen näkemistä jonain. Tämä kuitenkin tulkitsee olion ja sijoittaa sitä koskevat faktat johonkin tulkintakäytäntöön, joka osoittaa niille merkityksen. Muuten objekteja ei pysty tunnistamaan. Tämä argumentti muistuttaa Kantin tunnettua deduktiota.

Argumentista on myös ”objektiivinen” versio. Olioiden tunnistaminen edellyttää niiden sijoittamista kausaalivirtoihin, ihmiset pitää sijoittaa osaksi sosiaalisia suhteita, Jumala tunnustetaan uskonnollisten kertomusten avulla jne. Nämä taustat antavat olioille ja niitä koskeville faktoille systeemisen taustan tuoman logiikan. Oliot ja faktat on jo upotettu systeemeihin ja niiden systeemiin logiikkoihin, jotka tekevät nämä faktat ja oliot ymmärrettäviksi. Tätä objektiivisempaa puolta voi ehkä sanoa argumentin hamannilaiseksi tai peirseläiseksi puoleksi.

Fakta-merkitys-dualismissa on siis vikaa, ja on olevaa olevana koskeva kieliopillinen periaate, että faktat ja merkitykset

kietoutuvat yhteen. Katsotaan esimerkiksi tunnettua jänis/ankka-kuviota. Olet jo tulkinut sen, kun se on sinulle jostain tunnistettavaa. Sama koskee myös kuplakammikuva. Faktat on sijoitettava osaksi modernin fysiikan tarjoamaa systeemiä ja teoriataustaa, ja todellisuudessa on oltava luonnonlakeja tms. yhdistämässä niitä, jotta kuvaa voidaan tulkita ja hiukkasia voidaan tunnistaa. Faktojen ja merkitysten välillä ei siis ole mitään vahvaa vastakkainasettelua.

Myös riittävän syyn periaate on huomioitava. Sekin on yksi pahan ongelman keskeisistä taustaoletuksista. Se on itse asiassa joukko perheyhtäläisiä periaatteita: jokaisella kontingentilla faktalla on selitys, kaikella on tarkoitus, oleva olevana = järkiperusta jne. Periaatteen ongelmana on sen systemaattinen monimerkityksisyys. Tarvitaan siis jonkinlaista taustaa, joka määrittää, mitkä asiat ovat syitä ja perusteita. Tällaisen taustan osoittaminen edellyttää kuitenkin vetoamista käytäntöihin ja tulkinnan kielipeleihin ja käytäntöjen ja pelien taustoihin. Perusteet siis arvioidaan kielipeleissä.

Voidaan myös tehdä tekninen erottelu yhtäältä asioiden osoittamisen ja olevan käsitteen taustalla olevien pelien, ja toisaalta selityksen käsitettä taustoittavien pelien välillä. Asioiden osoittaminen ja niihin liittyvä olevan käsite tulee ensin, eikä olevan ja selityksen käsitteitä voida samastaa. On myös monenlaisia perusteita: loogisia perusteita, kausaalisia perusteita ja moraalisia perusteita, eikä niitä ole mahdollista yhdistää suoraviivaisesti. Niiden suoraviivainen assimiloiminen toisiinsa, kuten yleisen pahan ongelman logiikassa tehdään, kuitenkin merkitsee tällaista suurunifikaatiota. Todellisuutta ja järkeä ei voida myöskään suoraviivaisesti samastaa, koska vastaamme käytännöillä aina jo olemassa olevaan todellisuuteen.

Lisäksi riittävän syyn periaatteen eri versioiden käyttö edellyttää jo taustaa. Esimerkiksi tieteessä tarvitaan metodologiaa selvittämään, mikä on hyvä selitys. Tämä taas edellyttää taustateoriaa, matematiikkaa, logiikkaa yms. Uskonnossa on taas alkusyyargumentteja, jotka toimivat hyvin esimerkiksi aristoteelisilla syykäsitteillä. Ne myös edellyttävät metaforia siitä,

miten Jumala ja maailma suhtautuvat toisiinsa. Ne myös edellyttävät tapoja nähdä maailma Jumalan luomakuntana, jotta todistukset eivät jää ilmaan.

Viimeisenä asiana ennen kuin aika loppuu, käsittelen vielä hyve-etiikkaa ja uskontoa. Hyve-etiikka erottelee ihmisen-selaisena-kuin-hän-on ja hyvän elämän, ja hyveet ovat keino saavuttaa hyvä ihmiselämä. Hyveet toimivat käytännöissä ja yhteistoiminnallisissa elämänmuodoissa, joilla hyviä asioita tavoitellaan. Hyveet ovat ominaisuuksia tai tapoja, jotka ovat välttämättömiä näiden hyvien ominaisuuksien saavuttamiseksi.

Useat uskonnolliset järjestelmät – erityisesti ns. ”sairaana sielun uskonnot” – toimivat samoin. Niissä on maailma-selaisena-kuin-se-on: Raamatussa Israel on orjina Egyptissä ja buddhalaisuudessa kärsimys johtuu elämänjanosta ja elämän katoavuudesta. Niiden lisäksi on telos: Israel pääsee Luvattuun maahan tai henkilö pääsee nirvanaan. Pelastus on sitten tie päästä maailman telokseen samoin kuin hyveet ovat keinoja päästä henkilön oikeaan toimintaan tai hyvään elämään. Egyptistä vapautumisen kertomuksessa Jumalan armo ja buddhalaisuudessa jalo 8-osainen polku pelastaa.

Asioita sitten sanotaan jaloiksi, hyviksi ja kaikkivaltiaiksi jos ne pelastavat. 8-osainen polku on jalo, koska se johtaa nirvanaan. Jumala on hyvä ja kaikkivaltias, koska Hän voittaa faaraon ja takaa pelastuksen. Alasdair MacIntyre kritisoi modernia moraalifilosofiaa siitä, että se pyrkii johtamaan moraalisäännöt ihmisluonnosta-selaisena-kuin-se-on. Ehkä valistuksen luonnollisissa teologioissa on jotain samaa.

*Helsingin yliopisto*